

Асамблея). Поява Конституції в Туреччині означала радикальну зміну у співвідношенні сил держави і громадянського суспільства.

Конституція є найвищим джерелом турецького правопорядку через принцип верховенства Конституції. Цей принцип був прийнятий ще Конституцією 1876 року. Він був підтриманий Конституціям 1924, 1961 рр. Конституція 1961 року вперше закріпила статус Конституційного Суду [3]. Конституція 1982 року зберігала як цей принцип, так і силу контролю Конституційного Суду щодо законів та декретів, що мають силу законів. Відповідно до статті 11 Конституції: «Положення Конституції є фундаментальними правовими нормами, що є обов'язковими для законодавчих, виконавчих та судових органів, а також адміністративних органів та інших установ та окремих осіб. Закони не суперечать Конституції» [1].

Конституція Туреччини відрізняється від звичайних законів, які приймаються парламентом, не тільки за порядком прийняття, але й за порядком внесення змін до неї. Це пов'язано, як прийнято у конституційно-правовій доктрині Туреччини, з тим, що Конституція встановлює основи організації суспільства і держави, закріплює фундаментальні права людини і громадянина. Потім ці принципи розвиваються в інших галузях права. Конституційна держава Туреччина служить суспільству, гарантує права і свободи громадян. Регулюючи основоположні суспільні відносини, Конституція Туреччини гарантує стабільність суспільства, враховує соціальні інтереси різних груп, встановлює такий устрій держави і суспільства, який визнається більшістю населення справедливим [4]. З цієї причини Конституцію Туреччини відрізняє ускладнена процедура внесення поправок і змін.

Конституція є доволі «жорсткою» за встановленими процедурами. Деякі положення не можуть бути змінені ніколи. Це положення статті 1 Конституції, щодо форми держави як Республіки, положення статті 2 про характеристики Республіки і положення статті 3, щодо цілісності держави, офіційної мови, прапора, гімну і столиці. Усі інші положення можуть бути змінені за складною процедурою, відмінною від процедури зміни звичайних законів.

Згідно статті 175 конституційна поправка пропонується у письмовій формі за головами не менш однієї третини загальної кількості членів Великих Національних Зборів Туреччини (далі – ВНЗТ). Пропозиції по внесенню поправок в Конституцію обговорюються двічі на пленарному засіданні. Для прийняття поправки потрібно три п'ятих голосів від загального числа членів парламенту, отриманих таємним голосуванням. Закони про конституційні поправки, які не виносились на референдум, видаються в офіційному виданні «Офіційна Газета».

Президент Республіки може відхилити закони, які пов'язані з конституційними поправками. Якщо ВНСТ все ж приймає проект закону, що є відхиленням Президентом, у дві третини голосів від більшості, то Президент може винести закон на референдум. Якщо закон був прийнятий у три п'ятих чи менш чим у дві третини від загального числа голосів парламенту і не відхилений Президентом, то для подальшого розгляду він видається в Офіційній Газеті та виноситься на референдум.

Так більшість поправок у діючу Конституцію було винесено на референдум у 2002, 2004, 2010, 2017 роках. Вони були схвалені більш, чим половиною виборців.

За структурою Конституція Туреччини є розгорнутою, кодифікованою, тому що Конституція Туреччини є надзвичайно докладним документом, який складається з преамбули, 7 частин, 177 постійних і 15 тимчасових статей. Для позначень використовуються римські цифри та латинські букви. Номери статей йдуть арабськими позначеннями 1, 2, 3 і т.д. Усі поправки до Конституції інкорпорується в її текст, як і в більшості європейських конституцій, а не йдуть окремо, як у Конституції США.

За Конституцією ідуть закони (Закон) і інші нормативні акти парламенту, які мають верховенство над будь-якими актами інших органів державної влади та управління.

Згідно ст. 87 Конституції Туреччини компетенцією щодо прийняття, зміни та скасування законів наділені Великі Національні Збори Туреччини. Також даний орган ратифікує міжнародні угоди.

Стаття 87 Конституції дозволила Великим Національним Зборам Туреччини складати, вносити зміни та скасовувати закони. Законодавчі законопроекти пропонуються Радою міністрів та окремими депутатами, як зазначено у статті 88. Такі законопроекти обговорюються та приймаються Парламентом на своєму пленарному засіданні відповідно до Конституції та Регламенту Великих Національних Зборів.

Конституція вимагає певного кворуму для прийняття звичайних законів у статті 96. Відповідно до цієї статті: «Якщо інше не передбачено Конституцією, Великі Національні Збори Туреччини скликаються принаймні на одну третину від загальної кількості членів і приймають рішення абсолютною більшістю присутніх; однак, кворум для прийняття рішень за жодних обставин не може бути меншим за чверть плюс один голос від загальної кількості членів. Члени Ради міністрів можуть делегувати міністра для голосування від їх імені на засіданнях Великих Національних Зборів Туреччини, в яких вони не можуть взяти участь. Проте, міністр не повинен подавати більше двох голосів, включаючи і його власний».

Законодавчі проекти, прийняті Великими Національними Зборами, подаються Президенту Республіки відповідно до статті 89 Конституції. Президент повинен або підписати законопроект протягом п'ятнадцяти днів, або повернути його частково або цілком для перегляду в той же період (відкладальне вето) зі своїми зауваженнями (за винятком законопроекту про бюджет) в парламент. Якщо Великі Національні Збори повторно приймають законопроект без змін, то законопроект буде оприлюднений Президентом. Закони приймаються лише шляхом опублікування в Офіційній Газеті.

Коли Президент вважає законопроект неконституційним, а ВНЗТ наполягає на його прийнятті, Президент може направити його до Конституційного Суду, який протягом 60 днів виносить остаточне рішення.

Більшість законів за структурою дуже прості, не мають преамбули чи основних положень, де пояснюються терміни чи принципи і методи регулювання, і починаються з назви статті, потім йде слово «Стаття» і її номер. Деякі закони мають окремі частини чи розділи, які поділяються на статті. Наприклад, Закон № 1211 «Про Центральний банк Турецької Республіки» від 14.01.1970 р. [5] не має преамбули чи основних положень, поділяється на дві частини і статті, кожна з яких має окрему назву. А ось Закон «Про процедуру адміністративної юстиції» [6], за змістом та структурою це як наш Адміністративно-процесуальний кодекс, має першу частину з назвою «Загальні положення».

Стиль та мова, структура окремих турецьких законів дуже відрізняються залежно від напрямку законів, відносин, які вони регулюють, різноманітних правових запозичень у інших країн. Але можна констатувати, що більшість статей законів написані дуже лаконічно та чітко. Структура статей, як окремих норм права, часто складається з диспозиції та санкції, але без гіпотези. Не має єдності законодавця у позначеннях частин статей: деякі закони містять пункти 1, 2, 3..., деякі абзаци позначені буквами та назвою, які передують номеру статті.

З урахуванням необхідності адаптації цивільного законодавства до нових соціальних, економічних та інших реалій життя країни 22 листопада 2001 турецький парламент прийняв новий Цивільний кодекс – TÜRK MEDENİ KANUNU. Але точний переклад з турецької мови цього акта – Турецький Цивільний Закон [7]. Слова Кодекс в назві не має. І тільки тому, що цей акт складається з традиційної для таких актів структури – 1030 статей, які містяться в п'яти книгах, компаративісти відносять цей акт до стандартних європейських кодексів французького напрямку, що є структурованим згідно інституційної системи. Але для турецьких юристів Статuti, записані систематично для регулювання окремих галузей права, називаються титулом «Кодекси». Повноваження щодо прийняття, внесення змін і скасування статуту належать турецькому парламенту.

Але цей закон не простий кодекс. Він в перших статтях містить важливі положення щодо усього законодавства та системи джерел права в Туреччині взагалі, так як і італійський Цивільний кодекс 1942 р., і ці положення поширюють свою дію не тільки на цивільні відносини.

Так, стаття 1 закріплює: «Закон застосовується у всіх випадках у відповідності букві та духу будь-якого з його положень». Але при цьому в тій же статті зазначено, що суддя виносить рішення і тоді, коли в його справі відсутнє положення закону, на яке він може посилається, «суддя в такому разі може діяти відповідно до звичайного права». «При винесенні рішення суддя використовує наукові думки та судові рішення».

Таким чином, в турецькій правовій системі існують не тільки законодавчі акти як джерела права, хоча вони є основними, а й звичаї та доктрина. Щодо судових рішень, то виходячи із ст.1 Цивільного Закону, вони теж можуть бути взяті за основу при винесенні судового рішення. Але усі республіканські конституції зробили Великі Національні Збори єдиним органом влади для прийняття законів та заборонили делегувати законодавчу владу будь-якій установі. Закони встановлюють принципи, але дають судді право тлумачення та застосування цих принципів до конкретних фактів.

У ієрархічній структурі турецького правового порядку регламенти займають третє місце за значенням. Але ст. 91 Конституції Туреччини закріплює, що Великі Національні Збори Туреччини можуть надавати Раді міністрів право приймати декрети, що мають силу закону (*Kanun Hukmunde Kararname*). Однак основні права, особисті права і обов'язки, зазначені в частині 2 глав 1 і 2 Конституції, політичні права, зафіксовані в розділі 4, не можуть бути регламентовані цими декретами, за винятком періодів воєнного та надзвичайного стану в державі.

Декрети, що мають силу закону, набувають чинності в день їхньої публікації в Офіційній Газеті. Однак пізніша дата набрання ними чинності може бути позначена в самому декреті.

Стаття 148 Конституції регулює перевірку конституційності деяких актів Конституційним Судом. Відповідно до цієї статті: «Конституційний Суд розглядає конституційність як щодо форми, так і за змістом законів, декретів, що мають силу законів, Регламенту Великих Національних Зборів Туреччини. Конституційні зміни повинні переглядатися та контролюватися лише за формою. Проте Конституційний Суд не може подати жодних позовів стосовно неконституційності щодо форми чи змісту декретів, що мають силу законів, випущені під час надзвичайного стану, воєнного стану або під час війни».

Рада Міністрів та Президент Турецької Республіки мають право видавати постанови (Tuzuk), які відповідно до ст. 105 Конституції Туреччини підписуються прем'єр-міністром, і відповідні міністри несуть відповідальність за них.

Рішення та розпорядження, підписані Президентом Республіки за власною ініціативою, не можуть бути оскаржені ні в якій юридичній інстанції, включаючи Конституційний Суд.

Рада міністрів, крім права видавати постанови, наданого Великими Національними Зборами Туреччини, згідно зі ст.ст. 115 та 124 Конституції видає підзаконні акти – регламенти та інструкції (yonetmelik), що регулюють порядок виконання законів або визначають коло питань, які регулюються законом за умови, що вони не суперечать існуючим законам і розглянуті Державною Радою.

Декрети та постанови скріплюються підписом Президента Республіки і промульгуються тим же чином, що і закони. А підзаконні акти уряду далеко не всі публікуються в Офіційній Газеті, тобто закон визначає, які повинні бути опубліковані в неї.

Міжнародні договори є ще одним джерелом турецького права. Відповідно до статті 90: «Ратифікація договорів, укладених з іноземними державами та міжнародними організаціями від імені Турецької Республіки, підлягає затвердженню Великими Національними Зборами Туреччини згідно закону, що регламентує процес ратифікації».

Угоди, що регламентують економічні, торговельні та технічні відносини та охоплюють період не більше одного року, можуть бути введені в дію через промульгацію, якщо вони не тягнуть за собою будь-яких фінансових зобов'язань держави і якщо вони не порушують статус фізичних осіб або немайнових прав громадян Туреччини за кордоном. У таких випадках ці угоди надсилаються до Великих Національних Зборів Туреччини для отримання інформації протягом двох місяців з моменту їх промульгації.

Угоди, що стосуються реалізації міжнародного договору та економічних, комерційних, технічних або адміністративних угод, укладені на основі положення закону, не вимагають схвалення парламенту. Проте угоди, укладені відповідно до положень цього параграфу, які впливають на економічні або торговельні відносини та приватні права фізичних осіб, не будуть введені в дію до опублікування.

Угоди, що становлять поправки до законодавства Туреччини, підпадають під положення першого абзацу.

В оригінальному тексті статті 90 говориться про те, що міжнародні договори, які належним чином були введені в дію, мають такий самий ефект, що й внутрішні закони. Тому у випадку конфлікту між національним законодавством та міжнародним договором повинні застосовуватися принципи *lex posterior derogat legi anteriori* і *lex specialis derogat legi generali* [4].

Тут слід додати, що, як і її попередниця, Конституція 1982 року передбачає судову недоторканність міжнародних договорів у статті 90. «Жодне звернення до Конституційного Суду не приймається щодо цих договорів на тій підставі, що вони є неконституційними. У разі виникнення конфліктів між міжнародними угодами, які належним чином вводяться в дію щодо основних прав та свобод та внутрішніх законів, зважаючи на різні положення щодо того самого питання, положення міжнародних договорів будуть переважними».

Конституційна поправка 2004 року змінила статус міжнародних договорів про основні права та свободи в правовій ієрархії. Таким чином, статус таких договорів був підвищений до місця між конституцією та звичайними внутрішніми законами.

Проте це положення не може вважатися несумісним з принципом верховенства права. Його мета – захистити державу від відповідальності за міжнародним правом та міжнародними санкціями [4].

У систему джерел права Туреччини, як вказано у ст. 1 Цивільного закону, входять звичаї. У Туреччині закон і звичай розглядають як два джерела права одного порядку. Але звичай в судовій практиці Туреччини наділений більшим значенням, ніж здається на перший погляд. Справа в тому, що в ряді випадків закон потребує доповнення звичаєм. Поняття, що використовує законодавець, також можуть потребувати пояснення з позиції звичаю. Але звичай не має значення сам по собі, він важливий лише в тій мірі, в якій сприяє знаходженню справедливого рішення судом. Якщо він суперечить закону, то визнається нікчемним [8; 3].

Звичай може впливати на законодавство прямим чином. Так 1 жовтня 2008 року вступив в силу новий закон про соціальний захист в Туреччині [9]. Діти, які досягли 18 років і які ніде не вчаться, не мають права отримувати медичну допомогу в державних лікарнях на основі страхування батьків. Але згідно традиції, коли за релігійними мотивами жінки не повинні працювати, та до їх заміжжя сім'я повністю їх забезпечує, у законі передбачене виключення. Батьки мають право, виплачуючи внески пропорційно зарплаті або пенсії, дозволити незаміжнім і непрацюючим дочкам користуватися державною страховкою. Безробітні батьки мають право лікувати в державних лікарнях непрацюючих та незаміжніх дочок старше 18 років без страхових внесків. Але не синів.

Судова практика (прецедент) в Туреччині хоча і не визнається джерелом права на-
прямую, але вже вказаною вище ст. 1 Цивільного закону затверджено, що при винесенні
рішення суддя використовує наукові думки та судові рішення.

Рішення верховних судів, таких як Вищий касаційний суд, Державна рада, Вищий військовий суд мають обов'язковий вплив на рішення нижчих судів у межах їхньої

юрисдикції. Турецький адвокат Cetin Emec Bulvari, висвітлюючи питання джерел права, констатує, що у деяких випадках безглуздо починати провадження, якщо вищі суди послідовно відхиляють подібні справи. Однак жоден суддя не пов'язаний жодним рішенням вищого суду з подібною справою, за винятком уніфікованих рішень Генеральної ради Вищого касаційного суду (Ictihadi Birlestirme Karari), спрямованих на узгодження суперечливих думок з тієї самої проблеми [10]. Їх можна порівняти з Постановами Пленуму Верховного Суду України, але турецький аналог має обов'язкову силу.

За визнанням турецьких вчених у Туреччині юристи прагнуть керуватися законом, а судді відкрито визнають наявність у них влади щодо створення правових норм при наявності прогалин у законах. Однак існує правило, згідно з яким: 1) судова практика діє в рамках, встановлених для права законодавцем, тоді як діяльність самого законодавця полягає у встановленні цих рамок; 2) правова норма, створена судовою практикою, не має того авторитету, який мають законодавчі норми [4].

І хоча роль судових рішень помітно зросла, відносини між законом і судовою практикою досить непрості.

Довгий час джерелом права в Туреччині була правова доктрина, під якою розуміють основні ідеї і принципи права. Вони були вироблені переважно в XIII-XIX ст. в лоні ісламу, і лише порівняно недавно, доктрина поступилася своєю першістю закону. Сьогодні доктрина являє собою досить важливе джерело права, це вже не висновки імамів, а твори науковців-юристів. Її роль у сьогоденні Туреччини велика, насамперед, у встановленні методів, за допомогою яких розвивають право і тлумачать закони, вона також може впливати на законодавчу та судову діяльність.

Висновки. Таким чином, правовій системі Туреччини притаманна вся сучасна різноджерельність. Аналіз законодавства показав, що існує певна дихотомія у регулюванні питань джерел права, тому що основна група джерел права закріплена у Конституції 1982 р., але є ввідна частина Цивільного закону, яка додає до основного переліку джерел ще і такі, які є доповнюючими: звичай, доктрина, судові рішення.

Основними джерелами турецького законодавства за ієрархією є Конституція, міжнародні договори, закони парламенту, постанови, що мають силу закону, декрети та регламенти Президента, Прем'єр-міністра та уряду та підзаконні акти міністерств та відомств, публічних організацій. Створення ієрархічно несуперечливої системи законодавства пов'язано з принципом судового контролю за конституційністю законів. Його сенс висловлює правило: все що суперечить конституції – мізерно.

Але в турецькій правовій системі існують не тільки законодавчі чи нормативні акти як джерела права, хоча вони є основними, а й звичаї та доктрина. Звичай визнається базовим джерелом права, якщо в законодавстві є прогалина з регулюванням того чи іншого явища чи відносин.

Щодо судових рішень, то виходячи із ст.1 Цивільного Закону, вони теж можуть бути взяті за основу при винесенні судового рішення. Але усі республіканські конституції зробили Великі Національні Збори єдиним органом влади для прийняття законів та заборонили делегувати законодавчу владу будь-якій установі, тому судді не створюють систему прецедентного права, як у англосаксонській правовій сім'ї.

Список літератури

1. The Constitution of the Republic of Turkey, adopted at a national referendum on November 7, 1982 [Electronic resource]. – Mode of access: https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf.
2. The Constitution of Republic of Turkey, accepted on October, 29, 1924 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://genckaya.bilkent.edu.tr/1924constitution.pdf>.
3. The Constitution of the Republic of Turkey, accepted on popular referendum on July 9, 1961 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf>.
4. Serap Yazıcı. A Guide to the Turkish Public Law Order and Legal Research [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.nyulawglobal.org/globalex/Turkey.html#_Legal_Sources_of_Turkish%20Law.
5. İDARİ YARGILAMA USULÜ KANUNU № 2577. – 6/1/1982. – Resmî Gazete. – 20/1/1982. – Sayfa : 147.
6. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI KANUNU № 1211. Kabul Tarihi: 14/1/1970. – R.Gazete. – 26/1/1970 Sayı : 13409.

7. TÜRK MEDENİ KANUNU № 4721.- 22/11/2001. – R.Gazete. – 8/12/2001 Sayı : 24607.
8. Tugrul Ansay, Don Wallace. Introduction to Turkish Law. – The Nederland.- Kluwer Law International. -1996. – 224 p.
9. SOSYAL SİGORTALAR VE GENEL SAĞLIK SİGORTASI KANUNU № 5510. – 31/5/2006. – Resmî Gazete. – 16/6/2006 Sayı : 26200.
10. Cetin Emec Bulvari. Main Sources of Turkish Legal System. [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.ibls.com/internet_law_news_portal_view.aspx?s=latestnews&id=1642.

Стаття надійшла 17.09.2017 р.

А. Е. Мамедова, аспирантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Кафедра конституционного права и правосудия

Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

СИСТЕМА ИСТОЧНИКОВ ПРАВА ТУРЦИИ

Резюме

Статья посвящена анализу системы источников права Турецкой Республики как основы правовой системы страны. Несмотря на закрепление в Конституции четкого круга и иерархии источников права, примата международно-правовых актов, существует параллельная регламентация вопроса источников права и их применение Гражданским кодексом. Автор анализирует место обычаев, судебных решений и доктрины в современной правовой системе Турции.

Ключевые слова: источники права, законы, декреты, регламенты, международные соглашения, обычаи, судебные решения, доктрина, Турция.

А. Е. Мамедова, Postgraduate

Odessa National I. I. Mechnikov University

the Department of Constitutional Law and Justice

Frantsuzkiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

SYSTEME OF LEGAL SOURCE OF TURKEY

Summary

The article is devoted to the analysis of sources of law system of the Republic of Turkey as the basis of the legal system of the country. Despite the fact that the Constitution establishes a clear circle and a hierarchy of sources of law, the primacy of international legal acts, there is a parallel regulation of the issue of sources of law and their application by the Civil Code. The author analyzes the place of customs, precedents and doctrine in the modern legal system of Turkey.

Key words: sources of law, laws, decrees, regulations, international agreements, customs, court decisions, doctrine, Turkey.